

УДК 72.036

К.В. Діденко

Харківський національний університет будівництва та архітектури, Україна

НАУКОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ АРХІТЕКТУРНО-БУДІВЕЛЬНОЇ ПРАКТИКИ 1920-30-Х РР. НА ТЕРИТОРІЇ СРСР

Стаття присвячена роботам пострадянських і західних дослідників, які вивчали епоху радянського авангарду. Розглядається область їх досліджень, відзначаються нові факти і погляди, які було внесено кожною з праць у науковий обіг. Окремо розглядаються роботи авторів, які присвячено архітектурно-будівельній та містобудівній практиці українського та харківського авангарду.

Ключові слова: наукові дослідження, радянський авангард, архітектурно-містобудівна практика, українська специфіка, харківська специфіка.

Постановка проблеми

Архітектурно-будівельна та містобудівна практика і концепції 1920-30-х рр., почали висвітлюватися у друку, починаючи з 1950-х років, і продовжують висвітлюватися по сьогоднішній день. Однак цілісної картини будівництва на території Харкова, яка б відображала повною мірою системність архітектурної та містобудівної зодчества, програмність будівництва житлових комплексів і селищ (оригінальні креслення і розпорядження по їх будівництву), їх прив'язку до місця роботи, періодизацію, пов'язану зі змінами державних директив, систему прийняття рішень, пов'язану зі столичним статусом Харкова, а також з республіканської специфікою, поки не представлено. Немає вузькоспрямованих досліджень, які б показували, що архітектурна діяльність Харкова з одного боку відображала процеси, що відбувалися на території всього СРСР (наприклад, індустріалізація і допоміжне будівництво житла при ньому), а з іншого боку мала свою специфіку, пов'язану з регіональними особливостями архітектурно-будівельної практики і містобудування (зокрема, з роботою в 1930-1934 рр. Гіпрограду), зі столичним статусом міста і ін.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

У роботі було проведено аналіз досліджень, присвячених періоду радянської авангарду. Для цілісного і повного розуміння архітектурно-будівельної та містобудівельної діяльності 1920-30-х рр. необхідно дослідити роботи авторів, що було видано через 15-20 років після завершення «періоду творчої активності» (М.П. Цапенко [1-3], В.Толстой [4], Н.М. Бачинський [4], М.А. Ільїн [4], К.М. Афанасьєв [4] та ін.), дослідження другої половини ХХ століття і новітні дослідження 2000-х

років (К.М. Афанасьєв [5,6], В.Е. Хазанова [5,6,7], Н.П. Білінкін [8,9], О.В. Рябушин [9,10], С.О. Хан Магомедов [11,12,13,14,15,16,17], Ю.Л. Косенкова [18,19,20], І.О. Казусь [21,22], А.В. Іконніков [23,24], М.Г. Меєрович [25,26,27,28], Д.С. Хмельницький [29,30,31,32]). На тему архітектури 1920-30-х рр. є також дослідження західних авторів, наприклад: Е. Гольдзамт [33], Я. Вуск [34], К. Фремpton [35], М. Близнакова [36], С. Коткін [37] та ін.. Окремий інтерес для нас представляють праці, присвячені особливостям архітектурної та містобудівної спадщини міжвоєнного двадцятиліття, на території колишньої УРСР, і Харкова зокрема, у 1920-1930-і рр.. Саме завдяки цим роботам зібрано фактичний матеріал з регіональної архітектури Харкова міжвоєнного періоду. Цим питанням присвячені такі дослідження: «Історія міст і сіл» (2 видання: українською та російською мовами) [38,39], робота В.Е. Альошина [40], стаття Т.М. Говоренкової [41] А.Ю. Лейбфрейда і Ю.Ю. Полякової [42], Історія міста Харкова ХХ століття» [43], «Харкову – 350 років» [44], К.Т. Черкасової [45], О.А. Швиденко [46] О.А. Дерябіної [47], Н.П. Хороян [48], С.В. Смоленської [49], кілька глав в останньому двотомному збірнику під ред. Ю.Л. Косенкової «Радянське містобудування. 1917-1940» [20].

Формулювання мети статті (постановка завдання)

Перелічити основні дослідження і авторів, які вивчали епоху радянського авангарду (починаючи з 1950-х рр. і по сьогоднішній день), відзначити нові факти і погляди, які було внесено кожною з досліджень в науковий обіг, позначити область, яку було відкрито в кожній з розглянутих робіт. У контексті загальної картини досліджень архітектури й містобудування на території СРСР у 1920-30-ті рр., і зокрема

архітектури і містобудування української РСР, та її столиці Харкова, позначити маловивчені області для подальшого їх заповнення та поглиблення знань, пошуку і систематизації матеріалів за специфікою архітектурної та містобудівної спадщини Харкова у 1920-1930-ті рр.

Виклад основного матеріалу

1. Дослідження 1950-х рр.

Перші дослідження, присвячені архітектурі 1920-1930-х рр., почали з'являтися з 1950-х рр. У 1952 р. вийшла книга М. П. Цапенко «О реалістичних основах радянської архітектури» [1], а потім в 1955 і 1957 рр. вийшли ще дві роботи «Деякі питання радянської архітектури» [2] і «Радянська архітектура на новому етапі» [3].

Областю дослідження автора є проростання ідеології через архітектуру і вплив через архітектуру на масову свідомість: «... архітектура оточує людину протягом всього її життя, вона є штучно створеною природою і безперервно впливає на її свідомість і почуття, незалежно від того, в якій мірі вона це усвідомлює» [1] і далі М. Цапенко пише «архітектуру можна розглядати тільки в її єдності - і як матеріальну, і як ідеологічну діяльність. Ця вимога є безумовною у застосуванні до зодчества соціалістичної епохи, як діяльності загальнонародної» [1].

У роботах дається пояснення явищ «формалізму» і «конструктивізму» 1920-х – поч. 30-х рр. наступним чином: «Проблема суворої економії будівництва в ті роки грала вирішальну роль і накладала на архітектора вимоги відмовитися від усього того, що не було безумовно необхідним, від будь-яких архітектурних прикрас. <...> Новий зміст в своєму розвитку обганяв процес формоутворення нових естетичних принципів архітектури» [1]. Існування архітектури авангарду трактується не як стиль, а як «вимушений тимчасовий захід» [1]. У роботах М.П. Цапенко згадує декілька прізвищ (М. Гінзбург, М. Ладовський, І. Леонідов, К. Мельников, Р. Хігер), яких він називає «формалістами», а також деякі архітектурні об'єднання (ОСА, АСНОВА). Автор дає бачення передісторії та історії постреволюційного часу як процесу «боротьби соціалістичного реалізму з формалізмом в архітектурі аж до 1932 року» [1].

У 1957 р. виходить книга «Історія російського мистецтва» [4], де є розділ присвячений архітектурі розглянутого періоду, який складено Н.М. Бачинським і М.А.Ільїним. У розділі йдеться про невірне розуміння завдань марксизму в перші післяреволюційні роки, велика увага приділяється тому, що були програми будівництва, затверджені партією, які архітектори активно втілювали у життя.

Автори наголошують на тому, що були перегини в епоху авангарду, які вчасно відкоригувала партія. Але при критичному ставленні до пристрастей «архітекторів до нагромадження і зрушень нарочито асиметричних і геометризованих форм», <...> в них (архітектурних об'єктах) можна виявити такі риси, які свідчать про прагнення архітекторів відгукнутися на запити радянського народу. Це прагнення проявляється в системі розміщення будівель на території міста, в композиції, що підкреслює значення громадського споруди потужністю обсягів» [4]. Будинки-комуні згадуються і піддаються жорсткій критиці: «... перші проекти будинків-комун – потворні породження пропаганди «усуспільнення побуту, побутових комун і тому подібних нісенітниць. <...> Комуністична партія розкрила антинародну сутність цих «ідей» [4].

У цій же книзі «Історія російського мистецтва», один з розділів про архітектуру складає К.М. Афанасьєв. Продовжуючи думку Н. Бачинського і М. Ільїна, автор робить великий акцент на невірному розумінні і трактуванні багатьма архітекторами в перші післяреволюційні роки соціалістичних ідей і нових завдань. «У перші роки існування радянської держави навіть у спеціальній соціально-політичній літературі мали місце вульгаризаторські ідеї, які незаконно привласнювали собі найменування марксизму» [4]. В цій роботі, як і в попередній ствердно говориться про наявність програм будівництва в ті роки. «Завдання, які стояли перед Радянською державою в галузі житлового будівництва, було сформульовано на VIII з'їзді РКП (б) (березень 1919 г.): «Завдання РКП полягає в тому, щоб <...> усіма силами прагнути до поліпшення житлових умов трудящих мас; до знищення скупченості і антисанітарних старих кварталів, до знищення старих осель, до перебудови старих, будівництво нових, відповідних нових умов життя робітників мас, до раціонального розселення трудящих». Афанасьєв пише, що: «Це рішення стало програмою для радянських архітекторів в області проектування і будівництва жител» [4]. І далі автор говорить про наявність такої складової загальної програми, як будівництво клубів. «У кожному клубі програмою передбачався досить великий зал для глядачів, він же зал зборів» [4].

Висновок до підрозділу 1. Кут зору на архітектурну спадщину 1920-1930-х рр. в працях цього періоду безпосередньо пов'язаний з ідеологією держави. Всі архітектурні об'єкти розглядаються з точки зору відповідності їх єдиного можливого тоді стилю «соцреалізм» і відповідності архітектурних об'єктів 1920-30-х рр. цим канонам. Оскільки архітектурна спадщина авангарду не відповідала

канонам «соцреалізму», він трактувався не як стиль, а як «вимушений захід» через брак коштів, а архітектори і архітектурні об'єднання, а тим більше проекти, що було або не було зведено, згадувалися мимохідь або не згадувалися взагалі.

2. Дослідження 1960-80-х рр.

У 1963 р виходить книга «Історія радянської архітектури 1917-1958 рр.» [5]. У цьому навчальному посібнику вперше коротко, змістовно і у контексті розвитку будівництва та формування соціальної політики СРСР було розглянуто питання організації проектної справи.

У цьому ж, 1963 році виходить робота «З історії радянської архітектури» [6], яку склали В.Е. Хазанова та К.М. Афанасьєв. Тут вперше зібрано і пред'явлено матеріали по 1917-1925 рр.. До збірки включено маловідомі та неопубліковані матеріали і документи, що відносилися до історії радянської архітектури за час 1917-1925гг., наведено дуже великий перелік документів, проектів, програм архітектурних конкурсів радянського авангарду.

У 1980 р. виходить книга «Радянська архітектура першої п'ятирічки» [7] В.Е. Хазанової, де вперше дається опис і цитування доповідей дискусій соціалістичного розселення і йдеться про те, що розробки 1920-30-х рр. отримали своє продовження у подальшому містобудуванні та архітектурному проектуванні. Наприклад, соцмісто з виробництвом, житлом при ньому і соціальним обслуговуванням, принцип мікрорайонування, а також типові розробки житла з розрахунками графіків руху і норм житлоплощі і м³ на людину. Фокус уваги спрямовано на типологію будівель, формоутворення і функціональність.

У збірнику, який вийшов у 1984 р. під редакцією В.Е. Хазанової «З історії радянської архітектури» [8], який присвячено клубному будівництву другої половини 1920-х – початку 30-х рр. опубліковано велику кількість документів по клубному будівництву. «Жовтнева соціалістична революція <...> породила нові типологічні групи громадських споруд. Однією з них стали робочі клуби» [8]. Книгу повністю присвячено клубам, вперше опубліковано конкурсні проекти та програми до цих проектів. До видання включено матеріали і документи, які було опубліковано у другій половині 20-х – початку 30-х років у розрізних виданнях, а також ті, що зберігалися у архівах і залишалися зовсім недоступними для дослідників до 1984 р..

Книга О. В. Рябушина «Гуманізм радянської архітектури» [10], що вийшла у 1986 р. спрямована на виділення типологічних знахідок спадщини архітектурного авангарду, автор пише: «експерименти в області проектування і будівництва

споруд принципово нових типів, народжених новими соціалістичними відносинами і специфічними завданнями» породили «нові типи житла, виробничі підприємства, робочі клуби і т.д.» [10]. Дослідник робить акценти на ідеях і знахідках, які отримали своє продовження у післявоєнні роки.

У 1965-1985 рр. крім написання статей для Загальної історії архітектури з історії архітектури авангарду С.О. Хан-Магомедов пише праці, присвячені окремим архітекторам і архітектурним угрупованням [11,12,13,14]. Дається докладний і великий матеріал по їх творчості, який було пред'явлено у зібраному вигляді вперше. А в 1985 р. виходить книга Н.П. Билінкіна і А.В. Рябушина з історії архітектури авангарду в контексті загальної історії СРСР з 1917 по 1954 рр.[9] Це друге видання «Історія радянської архітектури».

Висновок до підрозділу 2. У роботах цього періоду було відкрито і введено у науковий обіг великий фактичний матеріал по архітектурним конкурсам 1920-30-х рр., по зведеним архітектурним об'єктам, по містобудівним пошукам тих років. Відзначається, що пошуки архітекторів авангарду породили нові типи житла і нові містобудівні рішення: будинки-комуни, житлові комбінати (житло з соціально-побутовим обслуговуванням), а на містобудівному рівні - соцміста. Дослідження розглядають морфологічний, функціональний, семантичний аспекти, та типологію будівель (клуби, фабрики-кухні, пральні та ін.).

3. Дослідження 1990-2000-х рр..

У 1990-2000-х рр. виходить книга С. О. Хан-Магомедова в двох томах «Архітектура радянського авангарду» [15,16]. Автор у своєму дослідженні виявляє, що витoki натхнення для ідей та концепцій 1920-30-х рр. архітектори радянського авангарду почергували в соціальних утопіях. С.О. Хан-Магомедов пише: «На початку 1930 р. Н. Марковников публікує статтю «Дом-коммуна в минулому і сьогодні», в якій розглядає в одному ряду проект селища (комуністичної громади) Р. Оуена, проект фаланстера Ш. Фур'є і проекти будинків-комун радянських архітекторів. Таке зіставлення вважалося в той час цілком очевидним». [16] Дослідник проводить аналогії між концепціями будинку-коммуни, житлового комбінату і соцгорода і соціальними утопіями Томаса Мора, Дені Вераса, Кампанелли, Жана Мельє, Мореллі, Шарля Фур'є, Етьєна Кабе, Роберта Оуена, політична утопія Вільяма Морріса ін. У розділі «Утопії і соціальні пошуки радянських архітекторів» [16] автор пише: «Соціальні утопії були одним з джерел марксизму, який, аналізуючи механізм соціально-економічного перебудови суспільства, визнав корисним багато з виробленого авторами соціальних утопій і навіть

включив щось з цього в свою модель соціалізму» [16]. Дослідження С. О. Хан-Магомедова є одним з перших, де автор пише, що було соціальне замовлення на створення нової людини, але сформоване не суспільством (чиє автор не уточнює). «Починаючи з перших соціальних утопій, структура образу і стилю життя в майбутньому суспільстві виводилася не стільки через аналіз і врахування реальних потреб і запитів людини (сучасника автора даної утопії), скільки з умоглядного уявлення про ідеальне суспільство соціальної справедливості, де буде жити нова людина. Автори соціальних утопій вважали, що цю нову людину необхідно формувати» [16].

У 2001-2004 рр. виходять твори А.В. Іконнікова, які присвячено утопічному мисленню. А. Іконніков досліджував утопічну думку у розвитку радянської архітектури в період 1917-1931 рр. [23, 24]. Автор розповідає не стільки про конкретні об'єкти, скільки про соціальний експеримент, що відбився на архітектурних концепціях. Особливістю радянської архітектури взагалі, і, зокрема, періоду авангарду, за словами А.В. Іконнікова, «було те, що утопічними були і цілі суспільства, яке вона обслуговувала. Соціальне замовлення для архітектури визначався соціалістичним експериментом, що направляв все життя країни. Архітектура була його частиною, а архітектурні утопії ставали відповіддю утопічної думки на вимоги утопізованої реальності» [24]. Автор розглядає програми (утопічні) радянської влади як основу для більшості архітектурних програм (спочатку в «паперовій архітектурі»), а потім для програм будівництва.

У 1990 - 2000-х рр. Ю. Л. Косенкова пише дослідження присвячені радянському містобудуванню, в тому числі і у 1920 – 30-ті рр. [18,19]. У роботах автор розглянула містобудування в контексті політики держави, порушила питання і організації містобудування і питання професійної свідомості архітекторів і містобудівників, яке підпорядковувалося державної ідеології. «Відразу обмовлюся, - пише автор в одній зі своїх статей, - мова піде не про містобудівно-планувальні структури як такі, а про структури професійної свідомості, або, якщо завгодно, про його стійкі стани, характерні для радянського періоду нашої історії.» Ю.Л. Косенкова ввела нову періодизацію етапів розвитку містобудування, запропонувала новий погляд на взаємодію архітектурного професіоналізму з «бойовими завданнями радянських архітекторів» [19].

І.О. Казусь в 2001 р. пише дослідження, що присвячені системі проектних організацій та влаштуванню апарату проектування в 1917-1930-ті рр.. [21,22] У роботі виявлено історичний

характер процесу становлення системи організацій архітектурного проектування (АП) в період формування архітектурного авангарду, його закономірностей і принципів, ролі ведучих організацій і проектних колективів у розвитку радянської архітектури 1917-1933 рр. У дослідженні [21] наведено повний список проектних організацій епохи авангарду (по Москві і Санкт-Петербургу). Введена періодизація формування організації АП в 1917-1933 рр., яку автор пов'язує «з реальним економічним розвитком СРСР, що дає можливість визначити наступні етапи організації АП: 1917-1920, 1921-1928, 1929-1933» [21]. Дослідження засноване на роботі з архівними матеріалами. Автор продовжує тему, яку було порушено В.Е. Хазановою і С.О. Хан-Магомедовим.

У 2000-х рр. з'являються дослідження М. Г. Меєровича, які присвячено періоду 1920-30-х рр. [25-28]. У його роботах запропоновано новий погляд на архітектуру того періоду. Архітектура та містобудування вивчаються в контексті державної політики та індустріалізації країни. «До середини 1920-х років визначаються основні положення військово-оборонної доктрини СРСР. Саме вони складають основу програми індустріалізації, впливають на конкретні плани промислового та нерозривно пов'язаного з ним цивільного будівництва. У цей період формулюються вимоги, які пізніше (у грудні 1927 роки) було затверджено як офіційні при розробці та практичному здійсненні планів першої п'ятирічки: а) районування промисловості має відповідати цілям стратегічної безпеки; б) металургію (чорна і особливо кольорова) повинно бути орієнтовано на забезпечення, перш за все, військових потреб; в) загальний план розгортання промисловості повинен передбачати першочергове вкладення коштів у ті галузі, які є найбільш проблемними в народному господарстві щодо військових завдань (авто- і тракторобудування, хімія)» [26]. М.Г. Меєрович розглядає житло як засіб управління людьми і прив'язування їх до місця роботи. Автор відкриває новий погляд на державну політику 1920-30-х рр. – виявляє невідповідності між тим, що декларується (держава пред'являє запит від соціуму) і втілюється за фактом (зміна і підпорядкування людини).

Тему програми індустріалізації країни (соцрозселення) й формування нової людини розпочато спільно з дослідником Д. С. Хмельницьким, який в 2000-х рр. веде дослідницьку діяльність, присвячену в тому числі і періоду 1920-30-х рр. [28-32]. Д. С. Хмельницький описує вплив держави на хід архітектурної думки, розкриває тему індустріалізації країни і прив'язки людей до робочих місць за допомогою житлової площі. Погляд досліджень спрямовано на зв'язку

держава-архітектура: влада створює таку архітектуру, яка допомагає досягненню національних цілей (індустріалізації) і там де це необхідно, відповідно до цієї ж програми, розподілу «людських мас» по країні. «Реальною метою сталінської індустріалізації, яку було оголошено у 1927 р, була мілітаризація країни і якнайшвидше, будь-якими засобами і за будь-який рахунок, будівництво військової промисловості. І важкої промисловості як передумови для створення військової. Пропаганда, однак, пояснювала індустріалізацію як щось прямо протилежне – як будівництво здорової економіки й підвищення, в кінцевому рахунку, рівня життя населення. Останнє не передбачалося в реальності ні в якому разі. Навпаки, плани індустріалізації СРСР виходили з ліквідації цивільної промисловості, спрямованої на задоволення побутових потреб населення, і зниження рівня його життя до мінімально можливого. Що, власне, і здійснювалося в СРСР дуже інтенсивно якраз в момент дискусії про соцрозселення» [32] Д.С. Хмельницький виявляє, що соціальні програми були, але не в прийнятому для нашої свідомості вигляді: «В «Соцмісті» можна виділити три смислових рівні. Яскрава містобудівна ідея Мілютіна, що стала всесвітньо відомою та вплинула на все сучасне містобудування. Сучасна архітектура Гінзбурга, Корбюзьє, самого Мілютіна та ін., яка чудово ілюструвала і підтримувала цю містобудівну ідею. І соціальна програма, яку було покладено в основу ідеї радянських «Соцміст» і яка виражала моторошний сталінський задум перетворення радянського суспільства в якусь подобу концентраційного табору, де відсутнє нормальне сімейне життя, можливість мінімального прояви індивідуальності людини і взагалі якої б то не було особистої свободи». [32]

Роботи Д.С. Хмельницького продовжують розпочату М.Г. Меєровичем тему вплива держави на людину через архітектурні рішення і прив'язування її до місця роботи за допомогою житла. Дослідники спільно написали статтю «Міфологія радянської архітектури» [28], де виявлено суперечності запропонованої і справжньої мотивації державної політики 1920-30-х рр. по пунктах: міф, що декларовано, і реальні цілі.

У 2018 р вийшов труд у двох томах під ред. Ю.Л. Косенкової «Радянське градобудівництво. 1917-1941» [20]. У дослідженні детально і на підставі архівних документів розповідається про державну політику індустріалізації, проектування і систему прийняття рішень, сферу управління будівництвом і промбудівництвом за допомогою ГУКХ НКВД і ВРНГ, про переміщення зон впливу цих органів на протязі 1920-30-х рр.. Порушено і частково розкрито тему: «містобудування як

повсякденна проектно-практична діяльність, яка визначала собою характер середовища проживання для багатомільйонного населення країни» [20]. Автори ставлять нові питання, на які шукають відповіді: яким закономірностям підпорядковувалася проектно-практична діяльність? як вона була пов'язана: з концептуальним містобудівним проектуванням; з характером економіки, культури, соціального устрою цього товариства; зі стратегічними цілями і тактичними завданнями влади тощо. [20]. Однак, найбільший інтерес для нас в цій праці представляють розділи, присвячені республіканському містобудуванню (Української РСР), Харкову та харківському Гіпрограда, про який мова піде трохи пізніше.

Висновки до підрозділу 3. Дослідження останніх 20-ти років відрізняються станом рефлексії щодо архітектури авангарду і щодо праць авторів попередніх двох періодів. У роботах С.О. Хан-Магомедова і А.В. Іконнікова дається наступний погляд - «архітектура 1920-30-х рр. - це породження соціальних утопій». У роботах Ю.Л. Косенкової детально розглянуто містобудування в контексті індустріалізації країни, а також архітектурно-містобудівна практика, як зіткнення професіоналізму і ідеології держави. У дослідженнях М.Г. Меєровича і Д.С. Хмельницького представлений новий погляд на архітектурну та містобудівну практику міжвоєнного періоду, дослідниками розкрито подвійність мотивів: з одного боку «соціальні програми» для покращення життєвих умов населення, а з іншого боку «програма індустріалізації», де люди є засобом для досягнення державних цілей, і архітектурно-містобудівна практика також є засобом для досягнення державних цілей. По суті програми були соціальними, але в спотвореному розумінні: вони не вирішували нагальні проблеми в суспільстві, а жорстко трансформували це суспільство під цілі держави.

Протягом останнього року з'явилися вузькоспрямовані дослідження, в яких започатковано вивчення діяльності органів управліннь архітектурно-будівельною діяльністю і містобудуванням, приділено увагу фактам невивченості регіональних особливостей республік РСР. З'являються питання і напрямки для подальшої дослідницької діяльності, які лежать в площині відносин архітектора і держави, трансформації професійної свідомості і діяльності під впливом ідеології тощо.)

Отже можна виділити декілька основних напрямків думок дослідників: архітектура як породження соціальної утопії; архітектурна професіональна свідомість та ідеологічні

директиви; архітектура як породження ідеології держави і як метод впливу на людську свідомість.

4. Західні дослідники 1970-2000-х рр..

У 1973 р. Е. Гольдзамт в своїй книзі «Уільям Морріс і соціальні витоки сучасної архітектури» [33] присвячує окремий розділ архітектурі авангарду. Він звертається до соціальних предтеч творчого потоку авангарду в предреволюційний період. «течія російської архітектурної культури початку століття, що апелює до органічності народного ремесла, була співзвучна з моррісовским рухом в Англії і цього відгуками в інших країнах». [33]

Дослідником визначено факт, який радянські дослідники відзначають ближче до 2000-х рр. - зосередженість архітектурно-теоретичного уваги на створенні промислових центрів і та другому місці забезпечення працівників цих центрів житлом. Е. Гольдзамт визначає соціальні витоки і соціальну спрямованість архітектурних пошуків і рішень тих років. Говорить про те, що план монументальної пропаганди «був розрахований на живе, активне сприйняття і участь широких мас, пробуджених до нових суспільних і культурних ідей» [33] Е. Гольдзамт зазначає, що таким чином, за допомогою мистецтва звичайна людина відчувала себе залученою до процесу перетворення країни і було створено ілюзію прийняття рішень і впливу звичайної на цей процес. Архітектори і художники періоду авангард також були натхненні цією залученістю.

У 1990 р. виходить книга Я. Вуека «Міфи і утопії архітектури ХХ ст.» [34], де автор пише про ідеологію техніки, про міфи індустріалізації і вигаданої реальності. Щодо вирощування нового на уламках старого, яке пропагувалося в Союзі після революції автор пише: «Феноменологія не тільки запропонувала ефективний інструмент аналізу складних явищ світу на рубежі ХІХ і ХХ століть, а й (це, мабуть, навіть важливіше) затвердила ціле покоління творців в переконанні, що вони можуть будувати світ з самого початку, від нуля, а їх істини будуть основою для всіх для всіх наступних поглядів. <...> Трактатування проблематики - особливо містобудівної - як системи рівнянь з одним невідомим позначається і сьогодні, а її ефекти можна бачити у вікно». [34]

У 1980 р виходить робота К. Фремптона «Сучасна архітектура: Критичний погляд на історію розвитку» [35], в якій є розділ присвячений архітектурі СРСР в період 1920-30-х рр. В роботі висвітлюється передісторія і затверджується факт наявності архітектурно-будівельних програм, які було стверджено державою. Описує діяльність архітекторів як творчих особистостей, які спираючись на процеси, що відбуваються в суспільстві творили нові типи житла, які б

відповідали «новим ідеалам» [35]. Автор зазначає трансформацію дореволюційного архітектора в «професіонала нового типу», який з'єднував в одній особі «соціолога, політика і фахівця в області техніки» [35]. К. Фремптон позначає той факт, що деякі концепції зароджувалися в архітектурному середовищі задовго до революції 1917 р (ще на початку 1900-х будувалися міста сади), і що саме революція стала дозволом для повного розгортання цих соціально-комуністичних ідей.

У 2000-му р. виходить робота «Житло в Росії: вік ХХ, Архітектура та соціальна історія» [36,37], автори статей, в яких розглянуто період 1920-30-х рр. М. Блізнакова і С. Коткін. У статтях є фактичний матеріал по діяльності архітектурних майстерень та окремих авторів, який було опубліковано раніше у працях на радянському і пострадянському просторі. Присутній також і невідомий раніше матеріал: показано життя робітників Магнітогорську, з точки зору побуту. І тут, так само як і в роботах дослідників на пострадянському просторі того ж періоду, звучить думка про те, що соціальні програми були і, що їх розвертав уряд для трансформації суспільства. С. Коткін в своїй роботі зазначає: «Поклавши на себе функції землевласника, підприємця, будівельника, керівника, законодавця і арбітра в одній особі, радянська держава в 30-ті роки приступає до розгортання житлової програми» [36]. І так само як у А.В. Іконнікова і С.О. Хан-Магомедова відзначений факт про те, що коріння соціальних трансформацій на території радянського союзу виходять з соціальних утопій. М. Блізнакова пише, що «націленість радянського режиму на вирішення соціальних завдань і проведення масштабних перетворень в значній мірі була зумовлена тим, що він оголосив себе законним спадкоємцем соціальних реформаторів попередніх епох» [37]

Висновки підрозділу 4. Роздуми зарубіжних дослідників в останні десятиліття в основному співзвучні з роздумами авторів пострадянського простору того ж періоду. Версію про проростання ідей авангарду з соціальних утопій попередніх епох (Томаса Мора, Дені ВЕРАС, Кампанелли, Жана Мелье, Мореллі, Шарля Фур'є, Ем'єна Кабе, Роберта Оуена, а також Уільяма Морріса) ми можемо побачити як в працях С.О. Хан-Магомедова і А.В. Іконнікова, так і в роботах Е. Гольдзамта, Я. Вуека, М. Блізнакова. Однак у західних дослідженнях ця ідея проявилася раніше, ще в 1970-х рр. у Е. Гольдзамта. Факт розгортання державою будівельних програм саме для трансформації суспільства з'являється практично одночасно у 2000-х рр.. в науковому просторі, як у пострадянському, так і в зарубіжному.

5. Дослідники української архітектурної та містобудівної діяльності 1920-30-х рр.

Перша праця по українській архітектурно-будівельній діяльності з'являється у 1955 р. Виходить книга «Історія міст и СІЛ Української РСР. Харківська область» [38], під ред. Тронько П.Т., Бажан М.П. та ін. У тексті є глава, де розповідається про житловому і промислового будівництві, яке велося в Харкові: «У 1929 р. було прийнято перший п'ятирічний план народного господарства СРСР. Харків став однією з важливих ділянок соціалістичного будівництва на Україні, а згодом перетворився у великий центр передового радянського машинобудування» [38] Робота носить оглядовий характер та має ідеологічний напрям. Згадуються заводи і селища, які будувалося при цих заводах: «Червоний промінь», Орджонікідзевський район, житловий масив «Новий побут». [38]

У 1985 р виходить дисертаційне дослідження В.Е. Альошина [40], що присвячене архітектурно-містобудівній практиці в Україні в 1920-30-і рр., її специфіці та відмінностям від архітектурно-містобудівної практики у Москві. Автор робить наступне спостереження: будівництво в Україні та Харкові мало більш реалістичний характер: «При найближчому розгляді можна виявити деякі розбіжності в поглядах містобудівників УРСР і їх колег з Російської Федерації <...>. При безумовній спільності мети і методів, твори українських майстрів виглядають дещо більш реалістично. Для містобудівного проектування в республіці було характерно прагнення вирішувати не тільки стратегічні, але й тактичні завдання. При цьому облік економічних і технічних можливостей сьогодення не повинен був ставати перешкодою для майбутнього розвитку поселення. Для цієї мети створювалися схеми планування, що мали можливість розвиватися. Це говорить не про небажання або невміння заглянути в далеке майбутнє, а про прагнення розпочати практичну реалізацію ідей, що закладені в той чи інший проект, сьогодні ж. <...> Така точка зору привела до того, що на Україні вперше у вітчизняній практиці впроваджується досвід проектування першої черги будівництва, що дозволяє забезпечити нагальні потреби» [40] Окремі глави присвячені будівництву Харкова, де наводиться короткий опис і фото таких селищ як «Червоний жовтень», селища від електромеханічного і паровозобудівного заводів (початок 1920-х рр.), освітлено будівництво ХТЗ (його історія, особливості планувальних схем, композиційні рішення, функціональний зонування планування), проектування та здійснення Харківського генплану з 1919 по 1937 р.. В. Е. Альошин пише про затверджені (держпланом СРСР) будівельні програми, реконструкції існуючих міст.

Дослідження продовжує і поглиблює в сторону української специфіки дослідження В.Е. Хазанової .

В кінці 1990-х з'являється стаття Т.М. Говоренкової «Самоврядування на Україні» [41]. У ній автор розповідає про харківську і київську муніципальні школи, про історію та особливості українського (харківського і київського) самоврядувань. Саме робота Т.М. Говоренкової дає основу для подальших досліджень у бік індивідуальності самоврядування Харкова, вона пише про те, що харківська муніципальна школа ще до революції відрізнялася від шкіл на території Російської імперії. Основою і опорою харківської муніципальної школи був «Харківський університет, і замість київського пріоритету інженерної думки тут панували гуманітарні пріоритети»[41]. Вже на постреволюційній Україні, завдяки «маловідомому процесу «збирання комун» у боротьбі з главкізмом», який почався у 1920 р. і початку НЕПу, основний сенс якого зводиться до «вимушеного повернення обмеженою багатоукладної власності»[41], виникла децентралізація управління. І цей «надзвичайно високий рівень «децентралізації» в масштабі Союзу привів до того, що діяльність унікальних самоврядувань радянського періоду, іменованих «відділами комунального господарства», на Україні і в Росії виявилася різною. «Найбільш важливі результати дав Харків» [41]. Т.М. Говоренкова, кажучи про важливі результати, має на увазі, перед усім, діяльність Гіпрограду (1930-1934). У статті дається короткий опис про діяльність Гіпрограду, згадуються досягнення О.Л.Ейнгорна і Г.В. Шелейховського. Про Гіпроград і його діяльність в більш розгорнутому вигляді буде написано значно пізніше, Ю.Л. Косенковою у двотомнику «Радянське градобудівництво.1917-1941.» [41], але про це піде мова пізніше.

У 2001 р. О.Ю. Лейбфрейд., Ю.Ю. Полякова в книзі «Харків. Від фортеці до столиці» [42] дають огляд архітектури столичного періоду в контексті загального ходу розвитку і історії Харкова. Книга містить багато фактичної інформації про архітектурні об'єкти, роки зведення, архітекторів, дається історична довідка про архітектурно-будівельну та містобудівну практику столичного періоду Харкова.

У 2004 р виходить книга «Історія міста Харкова ХХ століття» [43]. Дається багато статистичних даних щодо забезпечення житлом населення, по будівництву держ- і промідприємств. Йдеться про індустріалізацію країни і про те, що забезпечення населення житлом відходило на другий план у порівнянні з індустріальним будівництвом і відзначається факт зниження забезпечення житлом протягом столичного періоду. Ані слова про те, що житло будувалося, але оскільки

в Харків було направлено великий потік людей, то будівництво не встигало за приростом населення. Цей факт зазначено у наступному дослідженні. У збірнику «Харкову - 350 років: історичні аспекти та погляд на сучасні проблеми» [44] є розділ, який присвячено житловому будівництву, де ми можемо побачити наступну інформацію про житлове питання у 1920-30-і рр: «На першому пленумі міськради 1927 року житлове питання був одним з ключових, підсумки по ньому підводив заступник голови тов. Кантонович: «Всього за чотири роки (1923-1926) відбудовано 150 тис. м² загальної вартістю 20 млн.руб. Однак це будівництво не в змозі забезпечити природний приріст населення (в середньому 5.6% в рік). При самому скромному підрахунку в Харкові необхідно було за ці 4 роки побудувати не менше 360 м². Ясно, що при таких умовах житлова криза збільшується» [44]. Мова йде про цілеспрямоване направлення фінансів на житлове будівництво та про створення будівництва за рахунок кооперативів. «У резолюції по доповіді уряду на XI окружному з'їзді рад Харківщини (1927) зазначено:«<...> З'їзд вважає за необхідне зосередити відрахування установ і підприємств окружного масштабу, які раніше передавалися в республіканський фонд, в окружному фонді житлового будівництва. <...> При окружному виконкомі було створено фонд сприяння кооперативному житловому будівництву. На 1.10.1925 р. в м. Харкові їх значилося 15; на 1.04.1927 - 115.» [44], тобто по факту кількість зведених будівель зростає.

К.Т. Черкасова в дослідженнях охоплює будівництво селищ при харківських заводах, програми забезпечення міст об'єктами житлового, промислового і культурного призначення, діяльність Гіпрограда, будівництво селища ХТЗ. Автор вважає, що актуальною проблемою на сьогоднішній день є те, що своєрідність харківського спадщини ще не виявлено і не оцінено по достоїнству: «На фоні централізованого на початку 1930-х рр. процесу розвитку архітектурно-проектної справи ще не простежено і не оцінено по достоїнству досвід розвитку регіональних архітектурних та містобудівних шкіл, які були реорганізовані в зв'язку зі зміною ідеологічної спрямованості архітектури. Своєрідність архітектурного процесу було знівельовано діяльністю централізованих органів влади, проектних і науково-дослідних інститутів з розробки єдиних норм радянського містобудування. Це призвело згодом до втрат архітектурної цілісності ансамблів міст, сформованих в перші післяреволюційні десятиліття, а також втрат теоретичного досвіду, який накопичився в архітектурній і містобудівній науці,

відкинутого, засудженого і забутого історією післявоєнного містобудування».[45]

В останнє десятиріччя з'явилися праці таких дослідників як О. А. Швиденко [46], О.А. Дерябіна [47], Н.П. Хороян [48], С.В. Смоленська [49], які також зачіпають тему регіональної специфіки та цінності спадщини харківського авангарду (клубне будівництво, ансамблю площі і Госрома), особливості формування харківської архітектурної школи.

У 2018 році вийшло дослідження під ред. Ю.Л. Косенкова «Радянське градобудівництво.1917-1941» [20], про яке було написано вище. У дослідженні розглянуто становлення методології проектування міст, досвід Харківського Гіпрограду і особливості містобудування в союзних республіках, в тому числі Україні. Дослідження засновані на роботі з архівами, тому відкрито, багато невідомої досі інформації. Відзначається інтерес до регіональної специфіки союзних республік і говориться про необхідність її вивчення: «Поступово приходять розуміння того, що регіональні особливості, незважаючи на схематизм і повторюваність багатьох архітектурно-містобудівельних рішень, що приймалися в радянський період, все ж проявлялися, хоча і специфічно. Такі фактори, як <...> рівень розвитку містобудівної бази, місцеві архітектурно-містобудівні традиції, що сформували в минулому ті чи інші міста, нарешті, просто небажання влади і діячів міського господарства «на місцях» некритично приймати вказівки «центру» - створювали складну і неоднозначну картину градоформування в регіонах, гідну спеціального вивчення» [20].

У цій колективній монографії було здійснено цілий ряд досліджень спрямованих на реконструкцію як організаційної сторони містобудівного справи (вивчення організації та перетворення системи проектування, області містобудівних директив і нормативних актів і т.п.), так і безпосередньо методологічних прийомів містобудівного проектування, а також практики містобудування, зокрема, її складних взаємодій з місцевими соціальними, архітектурними традиціями, природними умовами. Монографія продовжує труди таких дослідників як В.Е Альошина і К.Т. Черкасову, за висвітленням харківської і української специфіки.

Висновки

1. У контексті загальної картини досліджень як тих, що відносяться до будівель (і містобудівельних рішень) на території всього колишнього СРСР, так і тих, що відносяться до українських і харківських, стало очевидно, що завдання відтворення цілісної,

але в той же час диференційованої як в географічному, так і в хронологічному відношенні картини архітектурного проектування та проектування міст в СРСР не знято з порядку денного. Вирішення цього завдання як значної складової сучасної історії архітектури радянського періоду вимагає, зокрема, більш докладного звернення до місцевої містобудівної та архітектурної практики. Загальні дослідження радянської архітектурно-містобудівної діяльності 1920-30-х рр., а також дослідження української та харківської специфіки говорять про те, що неоднозначний характер взаємодії національної, муніципальної та регіональної специфіки з загальнорадянськими тенденціями в архітектурі та містобудуванні проявлялися, і не лише в Україні, але й у колишніх союзних республіках, і поглиблене дослідження під цим кутом зору ще тільки починається.

2. Щодо архітектурно-будівельної практики столичного Харкова, стало явним, що є такі невивчені області: не заповнена ніша по систематизації і введенню в науковий обіг проектних розробок, архівних та бібліотечних матеріалів, як тих, що не отримали своє будівельне втілення, так і тих, що отримали; не встановлено найбільш цінні пам'ятки архітектури того часу і не дано їх архітектурно-типологічного опису; не реконструйовано і не виявлено соціальний і програмний зміст у будівництві Харкова столичного періоду.

3. У контексті індустріалізації країни не виявлено загальної стратегії архітектурно-будівельних програм, механізму їх прийняття і втілення, які безпосередньо пов'язані з регіональними особливостями та столичним статусом міста в період 1920-30-х рр.. Не виявлено види організації будівництва на території столичного Харкова, а також процентне співвідношення цих видів організації і приналежність архітектурних об'єктів при будівництві та експлуатації до будь-якого з цих видів.

Література

1. Цапенко, М.П. *О реалистичных основах радянської архітектури*. [Текст] / М.П. Цапенко - М. Держ. вид-во літератури з будівництва та архітектури 1952. - 395 с.
2. Цапенко, М.П. *Деякі питання радянської архітектури*. [Текст] / М.П. Цапенко - Київ, Госстройиздат, УРСР 1955. - 44 с.
3. Цапенко М.П. *Радянська архітектура на новому етапі*. [Текст] / М.П. Цапенко - К., Госстройиздат, УРСР, 1957. - 119 с.
4. *Історія російського мистецтва, в 13-ти томах, т.11. Радянське мистецтво періоду 1917-1934 років*. [Текст] / Редактори томи: В.С. Кеменов, Д.В. Сарабьянов. - М.: Видавництво Академії Наук СРСР, 1957. - 648 с.
5. *Історія радянської архітектури 1917-1958 рр.* [Текст]: навчальний посібник для архіт. вузів і фак-ів / Н.П. Билінкін, П.А. Володін, Я.А. Корнфельд, А.І. Михайлов, Ю.Ю. Савицький. - М.: Стройиздат, 1962. - 348 с.
6. *3 історії радянської архітектури. 1917-1925 рр. Документи і матеріали* [Текст] / Відп. ред. К.Н. Афанасьєв, сост., автор статей і прим. В.Е. Хазанова. - М.: Видавництво Академії наук СРСР, 1963. - 249 с.
7. Хазанова, В.Е. *Радянська архітектура першої п'ятирічки. Проблеми міста майбутнього*. [Текст] / В.Е. Хазанова - М.: Наука, 1980, - С. 373
8. *3 історії радянської архітектури. 1926-1932 рр. Документи і матеріали* [Текст] / Відп. ред. К.Н. Афанасьєв, сост., Автор статей і прим. В.Е. Хазанова. - М.: Видавництво Академії наук СРСР, 1970. - 212 с.
9. *Історія Радянської архітектури 1917-1954 рр.* [Текст]: підручник для архітектурних вузів. Спец. «Архітектура» \ Н.П. Билінкін, В.Н. Колмикова, О.В. Рябушина, Г.В. Сергєєва; под. заг. Ред. Н.П. Билінкін і О.В. Рябушина. - 2-е изд, перераб. і доп. - М.: Стройиздат, 1985. - 256 с. іл.
10. Рябушин, О.В. *Гуманізм радянської архітектури*. [Текст] / О.В. Рябушин - М.: Стройиздат, 1986 - 376 с., іл.
11. Хан-Магомедов, С.О. *Робоча група об'єктивного аналізу Інхука* [Текст] / С.О. Хан-Магомедов // *Проблеми історії радянської архітектури*. № 4. - М.: ЦНИИП містобудування, 1978. - С. 53-56.
12. Хан-Магомедов, С.О. *Секція монументального мистецтва Інхука* [Текст] / С.О. Хан-Магомедов // *Проблеми історії радянської архітектури*. № 3. - М.: ЦНИИП містобудування, 1977. - С. 18-23.
13. Хан-Магомедов, С. О. [Текст] / С.О. Хан-Магомедов М. Я. Гінзбург. - М.: Стройиздат, 1972. - 184 с.
14. Хан-Магомедов, С. О. *Архітектор Костянтин Мельников (Піонери радянської архітектури)*. [Текст] / С.О. Хан-Магомедов - М.: Знание, 1981. - 48 с.
15. Хан-Магомедов, С.О. *Архітектура радянського авангарду. Книга перша. Проблеми формоутворення. Майстри і течії*. [Текст] / С.О. Хан-Магомедов - М.: Стройиздат, 1996. - 710 с.
16. Хан-Магомедов, С.О. *Архітектура радянського авангарду. Книга друга. Соціальні проблеми*. [Текст] / С.О. Хан-Магомедов - М.: Стройиздат, 2001. - 712 с.
17. Хан-Магомедов С.О. *ВХУТЕМАС - ВХУТЕІН. Комплексна архітектурно-художня школа 1920-1930*. [Текст] / С.О. Хан-Магомедов - М.: Знание, 1990. - 64 с.
18. Косенкова, Ю.Л. *Радянський місто 1940-х - першої половини 1950-х років. Від творчих пошуків до практики будівництва*. [Текст] / Ю.Л. Косенкова - М.: Едіторіал УРСС, 2000. - 378 с.
19. Косенкова, Ю.Л. *Радянське містобудування 1920-1930-х років: Нові дослідження і матеріали, сост. і відп. ред. Ю.Л.Косенкова*. [Текст] / Ю.Л. Косенкова - М.: Либроком, 2010. - 384 с.
20. *Радянське містобудування. 1917-1941*. Кн. 1 і 2 [Текст] / Відп. ред. Ю.Л. Косенкова. - М.: Прогрес-Традиція, 2018. - 1491 с.
21. Казусь, І.А. *Організація архітектурно-містобудівного проектування в СРСР: етапи, проблеми, протиріччя*

- (1917-1933). [Текст]: дис ... канд. арх. / І.А. Казусь. - К.: 2001.
22. Казусь, І.А. Радянська архітектура 1920-х років: організація проектування. [Текст] / І.А. Казусь. - М.: Прогрес-Традиція, 2009. - 464 с.
23. Іконніков, А. В. Архітектура ХХ століття. Утопії і реальність. У 2 томах. [Текст] / А.В. Іконніков. - М.: Прогрес-Традиція, 2001. - Т. 1. - 656 с..
24. Іконніков А. В. Архітектура ХХ століття. Утопії і реальність. У 2 томах. [Текст] / А.В. Іконніков. - М.: Прогрес-Традиція, 2002. - Т. 2. - 672 с.
25. Меєрович, М.Г. Архітектурна типологія як форма організації прикладних архітектурних знань. [Текст]: дис ... канд. архіт. / М.Г. Меєрович - М., 1984.
26. Меєрович, М.Г. Соціально-культурні основи здійснення державної житлової політики в РРФСР (1917-1941 рр.). - [Текст]: дис ... доктора істор. наук / М.Г. Меєрович - Улан-Уде, 2004.
27. Меєрович, М.Г. Покарання житлом: житлова політика в СРСР як засіб управління людьми (1917-1937 роки). [Текст] / М.Г. Меєрович. - М.: Російська політична енциклопедія (РОССПЕН); Фонд Першого Президента Росії Б.М. Єльцина, 2008. - 303 с.
28. Меєрович, М.Г. Міфологія радянської архітектури [Електронний ресурс] / М.Г. Меєрович, Д.С. Хмельницький. Режим доступу:
<https://archi.ru/lib/publication.html?id=1850569833>
29. Хмельницький, Д.С. Архітектура Сталіна. Психологія і стиль. [Текст] / Д.С. Хмельницький. - М.: Прогрес-Традиція, 2006. - 376 с..
30. Хмельницький, Д.С. Міф індустріалізації. Плани п'ятирічок і житло для будівельників соціалізму. [Електронний ресурс] / Д.С. Хмельницький. Режим доступу:
http://www.alyoshin.ru/Files/publika/hmeln/hmeln_mif.html
31. Хмельницький, Д.С. Нові версії радянської архітектурної історії. [Електронний ресурс] / Д.С. Хмельницький. Режим доступу:
http://www.alyoshin.ru/Files/publika/hmeln/hmeln_novie_versei.html
32. Хмельницький, Д.С. «Соцмісто» Миколи Мілютіна в контексті радянської історії. [Електронний ресурс] / Д.С. Хмельницький. Режим доступу:
http://www.alyoshin.ru/Files/publika/hmeln/hmeln_sotsgorod%20.html
33. Гольдзамт, Е. Уільм Морріс і соціально-естетичні витоки сучасної архітектури. [Текст] / Е. Гольдзамт; Пер. з пол. М., Стройиздат, 1973. - 175 с.
34. Вуєк, Я. Міфи і утопії архітектури ХХ століття. [Текст] / Я. Вуєк - М.: Стройиздат. - 1990. - 286 с.
35. Фремington, К. Сучасна архітектура: сучасний погляд на історію розвитку. [Текст] / К. Фремington - М.: Стройиздат, 1990. - 535 с.
36. Коткін, С. Житло і суб'єктивний характер його розподілу в сталінську епоху [Текст] / С.Коткін // Житло в Росії: вік ХХ. Архітектура і соціальна історія. Монограф. 36. М., 2001..
37. Брумфілд, У. Три квадрата, Житло в Росії: вік ХХ, Архітектура та соціальна історія [Текст] / У. Брумфілд, Б. Рубл. - Москва, 2002. - 192 с.
38. Історія міст і сіл Української РСР: в 26 т. Харківська область, Київ., Три квадрата, Житло в Росії: вік ХХ,

- Архітектура та соціальна історія [Текст] // Головна редакція української радянської енциклопедії АН УРСР, 1967 – 1003 с
39. Історія міст і сіл Української РСР: в 26 т. Харківська область, - т.21. Київ. [Текст] // Головна редакція української радянської енциклопедії АН УРСР, - 1976. - 605 с
40. Алюшин, В.Е. Розвиток уявлення про соціалістичне поселенні в містобудуванні України в 1920-х - початку 1930-х років. [Текст]: дисертація ... канд арх. / В.Е. Алюшин. - Київ, 1985
41. Говоренкова, Т.М. Самоврядування на Україні [Текст] / Т.М. Говоренкова //Медіаполіс. - 1996. - №1-2. - с.62-65, с.132-138.
42. Лейбфрейд, О.Ю. Харків від фортеці до столиці [Текст]: нотатки про старе місто. / О.Ю. Лейбфрейд, Ю.Ю. Полякова – Харків:Фоліо, 2001. – 335 с.
43. Історія міста Харкова, ХХ століття. [Текст] – Харків, Фоліо, Золоті сторінки, 2004. – 686 с.
44. Харкову – 350 років: історичні аспекти та погляд на сучасні проблеми [Текст]: матеріали наук.-практ. конф. (20 квіт. 2004 р.). Ч. 1 / Харків. держ. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка ; уклад.: Е. І. Романова, Л. В. Хлесткова. – Харків, 2004. – 199 с.
45. Черкасова, Е.Т. Ідеї і реалізація плану соціалістичної реконструкції Харкова 1933-1935 років. Радянське містобудування 1920-1930-х років. Нові дослідження і матеріали [Текст] / Е.Т. Черкасова; Упоряд. і відп. Редактор Ю.Л. Косенкова. - М.: Книжковий дім «Ліброком», 2010. з 129 - 155.
46. Швиденко, О.А. Держпром в контексті світової архітектури. [Текст]: дисертація ... канд арх. / о.А. Швиденко. – Харків, 2009.
47. Дерябіна, О.О. Авангардні концепції формоутворення в архітектурі клубів Харкова. [Текст]: дисертація ... канд арх. / О.О. Дерябіна. - Харків, 2013.
48. Хороян, Н.П. Харківська архітектурна школа в період формування і становлення: кінець ХІХ - перша третина ХХ ст. [Текст]: дисертація ... канд арх. / Н.П. Хороян. - Харків, 2015.
49. Смоленська, С.О. Архітектура авангардного модернізму в Україні. Генеза та спадщина. [Текст]: дисертація ... док.арх. / С.О. Смоленська. – Харків, 2017.

References

1. Tsapenko, M.P. (1952). On the realistic principles of Soviet architecture. M.: Gos. publishing house of construction and architecture, 395
2. Tsapenko, M.P. (1955). Some questions of Soviet architecture. Kyiv, Gosstroizdat, 44
3. Tsapenko, M.P.(1957). Soviet architecture at a new stage. Kyiv, Gosstroizdat, USSR, 119
4. The history of Russian art, in 13 volumes, t.11.(1957). Soviet art of the period 1917-1934 years. Volume editors: Kemenov V.S., Sarybyanov D.V., Moscow: Publishing House of the Academy of Sciences of the USSR, 648
5. History of the Soviet Architecture of 1917-1958: A Manual for Architects. universities and fac-i (1962) N.P. Bilinkin, P.A. Volodin, Ya.A. Kornfeld, AI Mikhailov, Yu.Yu. Savitsky - M.: Stroyizdat, 348
6. From the history of Soviet architecture. 1917-1925 gg. Documents and materials (1963). Ref. .K.N. Afanasyev,

- author, articles and comment. V.E. Khazanova. M.: Publishing house of the Academy of Sciences of the USSR, 249
7. Khazanova, V.E. (1980). Soviet architecture of the first five-year plan. *Problems of the future city. M.: Science*, 373
8. *From the history of Soviet architecture. 1926-1932. Documents and materials.*(1970). Ref. .K.N. Afanasyev, editor, author of articles and comment. V.E. Khazanova. M.: Publishing house of the Academy of Sciences of the USSR, 212
9. *History of Soviet Architecture 1917-1954: Textbook for Architectural Universities. Special "Architecture".* (1985). N.P. Bilinkin, VN Kolmikova, AV Ryabushina, GV Sergeyev; under comp. Ed. N.P. Bilinkin and A.B. Ryabushin. 2nd ed. M.: Stroyizdat, 256
10. Ryabushin, A.V. (1986). Humanism of Soviet Architecture. *M.: Stroyizdat*, 376
11. Khan-Magomedov, S.O. (1978). Working group of objective analysis of Inhuka. *Problems of the history of Soviet architecture. 4. Moscow: Central Scientific Research Institute of Urban Development*, 53-56.
12. Khan-Magomedov, S.O. (1977). Section of the monumental art of Inhuka. *Problems of the History of Soviet Architecture, 3. Moscow: Central Research Institute of Urban Development*, 18-23.
13. Khan-Magomedov, S.O., Ginzburg, M. Ya. (1972). *M.: Stroyizdat*, 184
14. Khan-Magomedov, S.O. (1981). Architect Konstantin Melnikov (Pioneers of Soviet Architecture). *M.: Znaniye*, 48
15. Khan-Magomedov, S.O. (1996). Architecture of the Soviet avant-garde. The book is first. *Problems of forming. Masters and currents. - M.: Stroyizdat*, 710
16. Khan-Magomedov, S.O. (2001). Architecture of the Soviet avant-garde. Friend book Social problems. *M.: Stroyizdat*, 712
17. Khan-Magomedov, S.O.(1990). VHUTEMAS-VHUTEIN Complex architectural and art school 1920-1930. *M.: Znaniye*, 64
18. Kosenkova, Yu.L. (2000). The Soviet city of the 1940s - the first half of the 1950s. *From creative quest to building practice. M: Editorial URSS*, 378
19. Kosenkova, Yu.L. (2010). Soviet Urban Development 1920-1930s: New Studies and Materials. *M., Sost. and rep. Ed. Y.L.Kosenkova. M.: Librom, 384*
20. *Soviet urban planning. 1917-1941. Kn. 1 and 2* (2018) Rep. Ed. Yu.L. Kosenkov. M.: Progress-Tradition, 1491
21. Kazus, I.A. (2001). Organization of architectural and urban design in the USSR: stages, problems, contradictions (1917-1933). - Dis ... Cand. Arch.
22. Kazus, I.A. (2009). Soviet architecture of the 1920s: organization of design. *M.: Progress-Tradition*, 464
23. Ikonnikov, A.V. (2001). Architecture of the XX century. Utopia and reality. In 2 volumes. *M.: Progress-Tradition, 1*, 656
24. Ikonnikov, A.V. (2002). Architecture of the XX century. Utopia and reality. In 2 volumes. *M.: Progress-Tradition, 2.*, 672
25. Meerovich, M.G. (1984). Architectural typology as a form of application of applied architectural knowledge. Dis ... Cand. Archit.
26. Meerovich, M.G.(2004). Socio-cultural foundations of implementation of state housing policy in the RSFSR (1917-1941 biennium) .- Dis ... doctors history. *Sciences. Ulan-Ude*.
27. Meerovich, M.G.(2008) Punishment of Housing: Housing Policy in the USSR as a Means of Management of People (1917-1937), *Moscow: Russian Political Encyclopedia (ROSSPEN); Foundation of the First President of Russia B.M. Yeltsin*, 303
28. Meerovich, M.G., Khmelnsky, D.S. (n.d.) Mythology of Soviet Architecture. Retrieved from <https://archi.ru/lib/publication.html?id=1850569833>
29. Khmelnsky, D.S.(2006) Stalin's Architecture. *Psychology and style. M.: Progress-Tradition*, 376
30. Khmelnsky, D.S. (n.d.) The myth of industrialization. *Plans for five-year plans and housing for builders of socialism.* Retrieved from http://www.alyoshin.ru/Files/publika/hmeln/hmeln_mif.html
31. Khmelnsky, D.S. (n.d.) New versions of Soviet architectural history. Retrieved from http://www.alyoshin.ru/Files/publika/hmeln/hmeln_novie_ver_sii.html
32. Khmelnsky, D.S. (n.d.) "Sotsmisto" by Nikolai Milyutin in the context of Soviet history. Retrieved from http://www.alyoshin.ru/Files/publika/hmeln/hmeln_sotsgorod%20.html
33. Goldsmith, E. (1973). William Morris and socio-aesthetic origins of modern architecture. *Per. from the floor M., Stroyizdat*, 175
34. Vueck, J. (1990). Myths and utopia of XX century architecture. *M.: Stroyizdat*, 286.
35. Fremhton, K. (1990). Modern architecture: a modern look at the history of development. *M.: Stroyizdat*, 534
36. Kotkin, C.(2001) Housing and the subjective nature of his distribution in the Stalin era. *Housing in Russia: the age of the XX. Architecture and social history. Monographer Zb M.*
37. Brumfield, U., Ruble, B. (2002) Three squares, Housing in Russia: age XX, Architecture and social history; *Moscow*, 192
38. History of cities and villages of the Ukrainian SSR: 26 tons. Kharkiv region, (1967). *Kyiv. The main edition of the Ukrainian Soviet Encyclopedia of the Academy of Sciences of the USSR*, 2003
39. The history of the cities and villages of the Ukrainian SSR: 26 tons. Kharkiv region, t.21. (1976). *Kyiv. The main edition of the Ukrainian Soviet Encyclopedia of the Academy of Sciences of the USSR*, 605
40. History of the city of Kharkov, XX century. (2004). *Kharkiv, Folio, Golden Pages*, 686
41. Alyoshin, V.E. (1985). Development of the notion of a socialist settlement in the urban development of Ukraine in the 1920s - early 1930s. Dissertation ... Cand. of Architecture, *Kyiv*.
42. Govorenkova, T.M. (1996). Self-government in Ukraine. *Medioplis. 1-2*; 62-65, 132-138.
43. Leibfreyd ,O.Yu., Polyakova, Yu.Yu. (2001). Kharkiv from the fortress to the capital: notes about the old city. *Kharkiv: Folio*, 335
44. Kharkov - 350 years: historical aspects and view on modern problems: materials of sciences-practice. conf. (April 20, 2004). Ch. 1. *Kharkiv. state sciences b-ka them. V.G. Korolenko; Structure: E.I. Romanova, L.V. Khleskova. Kharkiv*, 199
45. Cherkasova, E.T.(2010). Ideas and realization of the plan of socialist reconstruction of Kharkov 1933-1935 years. Soviet urban planning 1920-1930s. New research and materials.

Regular. and rep. Editor Yu.L. Kosenkov M.: Book House "Librocom", 129-155.

46. Shvydenko, O.A. (2009). Gosprom in the context of world architecture. Dissertation ... Cand. of Architect, *Kharkov*.

47. Deryabina, O.O. (2013). Vanguard concepts of shaping in the architecture of the clubs of Kharkov. Dissertation ... Candidate of Architecture, *Kharkov*

48. Khoroyan, N.P. (2015). Kharkiv Architectural School during the period of formation and formation: the end of the XIX - the first third of the twentieth century. Dissertation ... Candidate of Architecture, *Kharkiv*.

49. Smolensk, S.O. (2017). Architecture of avant-garde modernism in Ukraine. Genesis and heritage. Dissertation ... Doc. Arch., *Kharkov*

Рецензент: доктор технічних наук, професор, завідувача кафедрою Реконструкції і реставрації архітектурних об'єктів Черкасова К.Т., Харківський національний університет будівництва та архітектури, Україна

Автор: ДІДЕНКО Катерина Володимирівна
асистент кафедри Основ архітектури
Харківський національний університет будівництва та архітектури
E-mail – Yekaterina.didenko@gmail.com

SCIENTIFIC INVESTIGATIONS OF ARCHITECTURAL-GRADUATE BUILDING PRACTICES 1920-30TH. ON THE TERRITORY OF THE USSR

K.V. Didenko

Kharkov National University of Construction and Architecture, Ukraine

Architectural and construction practices and concepts of the 1920s and 1930s, began to be publicized since the 1950s, and continue to be covered to this day. Full picture of the construction on the Kharkov territory, which would reflect the full system of architectural and urban architecture is absent.

The article is devoted to the works of Russian and foreign researchers who studied the era of the Soviet avant-garde. The area of their research is examined, new facts and views are noted, which were introduced by each of the works into scientific use.

Separately, the work of the authors, which are devoted to the architectural and construction and town-planning practice of the Ukrainian and Kharkov avant-garde. In the work the analysis of the studies devoted to the period of the Soviet avant-garde was carried out. Consequently, we can highlight some of the main areas of the researchers' thought:

- *architecture as a product of social utopia;*
- *architectural professional consciousness and ideological directives;*
- *architecture as a product of state ideology and as a method of influencing human consciousness;*
- *regional specificity of architectural and urban heritage in the Soviet republics.*

As to the architectural and construction practices of Kharkiv the capital in the process of work, it became clear that there are such uneducated areas:

- *not filled niche on the systematization and introduction into scientific circulation of design developments, archival and library materials, as those who have not received their construction incarnation, and those who received;*
- *the most valuable monuments of architecture of that time are not installed and their architectural and typological descriptions are not given;*
- *not reconstructed and found no social and program content in the construction of Kharkiv in the 1920-1930s.*

Keywords. *Scientific research, Soviet avant-garde, architectural and town-planning practice, Ukrainian specificity, Kharkov specificity.*